

Naam: Raul Mers

Studentnummer: 4067304

Scriptiebegeleider: E.A.A. Hellendoorn

Scriptiegroep: 7

Woorden: 7679

Datum: 22-12-2016

Een Griekse tragedie?

**Nederland, de NAVO en het Griekse Kolonelsregime
(1967-1974)**

Samenvatting

Op 21 april 1967 pleegde een groep officieren een staatsgreep in Griekenland. Dit leidde tot een militaire dictatuur die pas in 1974 ten einde zou komen. De machtsovername van het leger zorgde voor wereldwijde verontwaardiging. Verschillende NAVO-bondgenoten waren van mening dat Griekenland hard moest worden aangepakt. In Nederland lag de situatie gecompliceerder. Verschillende protestbewegingen, zoals het Comité Vrij Griekenland en de Werkgroep Griekenland Nijmegen, waren van mening dat de Griekse dictatuur niet mocht worden geaccepteerd. Over de wijze waarop waren zij het echter oneens. Ook politieke partijen mengden zich in de discussie. Binnen de Partij van de Arbeid was men van mening dat het schenden van mensenrechten in Griekenland een groot probleem was. De aanpak van dit probleem mocht echter niet de Nederlandse belangen schaden. De Minister van Buitenlandse Zaken nam een afwachtende houding aan. Hij pleitte voor gemeenschappelijke aanpak. Nederland moest niet op eigen houtje gaan opereren.

Er was dus sprake van een verschuiving van een idealistisch en een meer liberale zienswijze naar een pragmatischer en realistischer perspectief. Op het hoogste niveau van de Nederlandse besluitvorming was men van mening dat het Nederlandse belang het belangrijkste was. Aanpak van de situatie in Griekenland mocht niet in tegenspraak zijn met de Nederlandse politieke, economische en militaire belangen in de wereld.

Inhoudsopgave	
Samenvatting	2
Inhoudsopgave	3
Inleiding	4
1.2 Context	4
1.3 Historiografie	6
1.4 Theoretisch kader	7
1.5 Hypothese	9
1.6 Methodologie en structurering	9
Eerste analyseniveau: Werkgroep Griekenland Nijmegen en Comité Vrij Griekenland	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Standpunten	11
2.3 Hoe groot waren deze bewegingen?	12
2.4 Conclusie	14
Tweede Analyse niveau: Partij van de Arbeid.	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Standpunten Partij van de Arbeid	15
3.3 Terugkoppeling	16
3.4 Conclusie	16
Derde analyseniveau: Nederlandse Regering/Ministerraad.	17
4.1 Inleiding	17
4.2 Standpunten Tweede Kamer	18
4.3 Standpunten Ministerraad	19
4.4 Terugkoppeling	20
Conclusie	21
Literatuurlijst	24

Inleiding

Max van der Stoel, voormalig Kamerlid voor de Partij van de Arbeid en zowel Staatssecretaris als Minister van Buitenlandse Zaken, kwam op 10 mei 1967 met de volgende motie:

Bij het voortduren van de schending van de in de Europese Conventie tot bescherming van de rechten van de mensen neergelegde fundamentele rechten en vrijheden te overwegen, zo mogelijk gezamenlijk met andere verdragspartners, krachtens artikel 24 van deze Conventie bij de Europese Commissie voor de Mensenrechten, een klacht indienen tegen Griekenland.¹

Waarom schreef van der Stoel dit? Vormde Griekenland een belangrijke dreiging voor de Nederlandse veiligheid? Stonden er economische belangen op het spel? Of was er sprake van een ander probleem, een probleem dat niet alleen de Nederlandse of Europese burgers aanging, maar op globaal niveau van belang was? Werden in Griekenland de universele rechten van de mens geschonden?

Een oproep tot bescherming van de mensenrechten zou geen vreemde conclusie zijn. Mensenrechten hebben een prominente plaats binnen de Nederlandse politiek. Tolerantie, vrijheid en mensenrechten zijn belangrijke waarden. Nederland staat bekend als het gidsland op het gebied van de mensenrechten. Schendingen van bijvoorbeeld het Europees verdrag voor de rechten van de mens, of de Universele verklaring van de rechten van de mens, kunnen op forse kritiek rekenen.² Dat blijkt ook in dit geval zo te zijn. Van der Stoel begint zijn motie met het uiten van verontrusting. Hij kijkt met argusogen naar de militaire staatsgreep in Griekenland, die volgens hem de ontwikkeling van de democratie en de rechten van de mens aantast.³ Om zijn uiting van zorg beter te begrijpen is het van belang om eerst naar de situatie in Griekenland te kijken.

1.2 Context

De Griekse politiek werd in de jaren zestig gedomineerd door angst voor het opkomende communisme. Minister-President Karamanlis zag economische problematiek en de grote communistische partij als de grootste bedreiging voor de stabiliteit in zijn land. Hij bleek het achteraf aan het verkeerde eind te hebben: noch de financiële malaise, noch de communistische beweging zouden de harmonie in gevaar brengen.⁴ Het gevaar

¹ Archief Staten-Generaal (digitaal), 1967-1968, kamerstuknummer 9122, ondernummer 1, Motie 10 mei 1967, Tweede Kamer lid Max van der Stoel.

² Peter Malcontent, 'Nederland en de mensenrechten', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 128-155, aldaar 128.

³ Archief Staten-Generaal (digitaal), 1967-1968, kamerstuknummer 9122, ondernummer 1, Motie 10 mei 1967, Tweede Kamerlid Max van der Stoel.

⁴ Christopher.M.Woodhouse, *The rise and fall of the Greek colonels* (London 1985) 1.

kwam vanuit een andere hoek. In april 1967 pleegde het leger, onder leiding van een groep jonge kolonels, een staatsgreep. Zij waren bang voor het opkomende communisme en wilde Griekenland redden van de machten die zouden zorgen voor het verval van het land.⁵

De nieuwe machthebbers, onder leiding van Kolonel Georgios Papadopoulos, begonnen een heksenjacht op al hun tegenstanders. Voornamelijk de linkse, communistische groeperingen waren hier het slachtoffer van. Leden van linkse verenigingen werden gedeporteerd naar kampen op de afgelegen Griekse eilanden in de Egeïsche zee.⁶ Rechten van burgers werden op grote schaal ingeperkt. Dissidenten werden het zwijgen opgelegd doormiddel van censuur.⁷

De reactie van de internationale gemeenschap was tweedelig. Een klein gedeelte, voornamelijk de Scandinavische landen, vonden de machtsovername verwerpelijk en maakten direct gebruik van hun diplomatieke middelen om zich tegen de Griekse junta te verzetten. De meerderheid van de door NAVO verbonden overheden vonden de geostrategische locatie van Griekenland te belangrijk. Griekenland vormde een belangrijke spil in de Euro-Amerikaanse strijd tegen de Sovjet Unie. De Amerikanen hadden een deel van hun vloot in de Griekse havens gestald. Afkeurende reacties vonden pas plaats op het moment dat het verzet tegen de junta te groot werd.⁸

Ondanks het uitblijven van grootschalige internationale weerstand kwam het militaire regime in Griekenland uiteindelijk ten val. Vanaf 1973 begon de macht van het leger langzaam af te brokkelen. Ten eerste verloor Papadopoulos, de leider van het kolonelsregime, zijn aanzien. Zijn machtige positie werd steeds meer in twijfel getrokken. De kolonels hadden een constitutionele democratie voor ogen, maar in 1973 was dit er nog steeds niet van gekomen. Vooral binnen de junta begonnen mensen openlijk vraagtekens te zetten bij het leiderschap.⁹

Ten tweede begonnen de studenten zich steeds heftiger te verzetten tegen het beleid van het regime. Door stevig, en soms gewelddadig, te demonstreren probeerden zij hun misgenoegen kenbaar te maken. De protesten werden hard neergeslagen door het regime.¹⁰ Ordetroepen gebruikte hierbij excessief geweld, omdat ze er vanuit gingen dat Papadopoulos hen de hand boven het hoofd zou houden.¹¹ De studentenrevolte

⁵ Woodhouse, *The rise and fall of the Greek colonels*, 19.

⁶ Ibidem, 33.

⁷ Ibidem, 36.

⁸ Effie G.H. Pedaliu, 'Human Rights and International Security: The international community and the Greek dictators', *The international history review* 38 issue 5, 1014-1039, aldaar 1016.

⁹ Woodhouse, 113.

¹⁰ Ibidem, 135.

¹¹ Ibidem, 137.

zou uiteindelijk het einde van het tijdperk inluiden. Na wederom een tussenkomst van het leger werd de regering van Papadopoulos afgezet. Hiermee werd de langzame terugkeer naar democratie ingezet, en kwam er een einde aan de dictatuur die ruim zeven jaar had geduurd.¹²

1.3 Historiografie

De gebeurtenissen in Griekenland bleven in Nederland niet onopgemerkt. De eerder genoemde motie van Kamerlid Max van der Stoel is daar een voorbeeld van. Hij stond niet alleen in zijn kritiek op de situatie in Griekenland. Zijn zienswijze valt binnen een bredere groep in Nederland, die voornamelijk binnen de Partij van de Arbeid te vinden was.

Verscheidende historici hebben zich uitgelaten over dit onderwerp. Frank Zuijdam bespreekt in zijn boek, *Tussen wens en werkelijkheid*, het debat over vrede en veiligheid binnen de Partij van de Arbeid in de periode 1958-1977. Hij stelt dat in der loop der jaren er een verschuiving van denken had plaatsgevonden. Internationale politiek werd niet langer vanuit een puur idealistische en pacifistische bril bekeken. Nederland moest een middenpositie in gaan nemen, waarbij de traditionele sociaaldemocratische waarden werden gecombineerd met een realistische kijk op het militaire beleid. Lidmaatschap van militaire allianties, waaronder de NAVO, waren daar een onderdeel van.¹³

Maar lidmaatschap van militaire organisaties werd niet kritiekloos aangenomen. Voornamelijk de in 1966 opgekomen stroming *Nieuw Links* had stevige kritiek op de NAVO. Zij stelden dat er geen plek was voor ondemocratische regimes in het Atlantische bondgenootschap. Wanneer deze wel lid bleven, zou uittreding van Nederland niet ondenkbaar zijn.¹⁴ Hiermee botsten zij met de prominente PvdA'er van der Stoel. Uittreding was onder geen enkel beding een optie, omdat Nederland hiermee zijn invloed weggaf en zijn veiligheid in gevaar zou brengen. Er waren volgens van der Stoel genoeg andere mogelijkheden om druk uit te oefenen op het bewind in Griekenland.¹⁵

Deze tweedeling wordt ook gedeeld door J.H. van der Linden. In zijn proefschrift schetst hij dezelfde situatie als Zuijdam: het idealistische *Nieuw Links*, als onderdeel van een bredere protestbeweging, tegenover de meer realistisch ingestelde Max van der Stoel.¹⁶

Zowel het boek van Zuijdam als het proefschrift van J.H. van der Linden kijken voornamelijk naar de afwijking tussen realistische en liberale beleidspunten binnen de Partij van de Arbeid. Zij constateren dat er een

¹² Ibidem, 163.

¹³ Franciscus Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Amsterdam 2001), 6-8.

¹⁴ Zuijdam, 147.

¹⁵ Ibidem, 152.

¹⁶ J.H. van der Linden, *Max van der stoel en de mensenrechten. Een onderzoek naar de stellingname van Max van der Stoel ten aanzien van Griekenland, Portugal en Oost-Europa* (Utrecht 1996), 37.

afweging wordt gemaakt tussen idealisme en pragmatisme. Dit debat wordt daarnaast ook op meta-niveau uitgevochten. Hierbij nemen verschillende historici de afwegingen van het Nederlandse buitenlandbeleid onder de loep.

Peter Malcontent betwist in zijn stuk, *Nederland en de mensenrechten*, de gidsrol die Nederland traditioneel vervuld zou hebben. Hij plaatst een aantal kanttekeningen bij deze aanname: Ten eerste, omdat Nederland zich pas vanaf de jaren '70 actief ging uitspreken voor het concept mensenrechten. Ten tweede had Nederland het eigenbelang niet aan de kant geschoven. Mensenrechten waren belangrijk, maar niet wanneer zij het belang van Nederland zouden schaden.¹⁷

Floribet Baudet trekt het debat nog breder. Malcontent focust zich vooral op de rol van Nederland. Baudet kijkt naar de afweging tussen mensenrechten en statelijke soevereiniteit op mondiale schaal. Zij concludeert dat gedurende de Koude Oorlog, Westerse staten meer aandacht zijn gaan geven aan het begrip mensenrechten. Tegelijkertijd, zag deze periode ook een hernieuwde gang naar de staatssoevereiniteit. Wanneer de rechten van de mens werden geschonden leidde dit niet per definitie tot een interventie. Staten waren huiverig voor escalatie en keken daardoor vaak de kat uit de boom. Pragmatische overwegingen wonnen het, zoals Malcontent beschrijft in de Nederlandse situatie, vaak van de hoge idealen.¹⁸

1.4 Theoretisch kader

Wanneer er naar de historiografie wordt gekeken vallen er een aantal dingen op. Zowel op nationaal als internationaal niveau werd er een keuze gemaakt tussen samenwerking of het uitoefenen van politieke/diplomatieke druk. Om dit te vertalen naar theoretische begrippen: de afweging tussen een liberale of een realistische aanpak van het conflict.

De theorieën die centraal staan zijn het liberalisme en het realisme. Deze termen komen veelvuldig voor in het wetenschappelijke vocabulaire en hebben daardoor ook uiteenlopende betekenissen. Voor deze scriptie zal er echter gebruikt worden gemaakt van de politicologische invulling van deze begrippen, omdat deze tak van wetenschap een belangrijke bijdrage heeft gehad aan de theorievorming van de internationale betrekkingen.

Robert J. Jackson geeft in zijn boek *Global politics in the 21st Century* verschillende definities van de theorieën binnen de internationale betrekkingen. Hierbij stelt hij dat het realisme en liberalisme leidend zijn.¹⁹

¹⁷ Peter Malcontent, 'Nederland en de mensenrechten', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 128-155, aldaar 150.

¹⁸ Floribet Baudet, 'Soevereiniteit en humanitaire interventie. Theorie en praktijk in de Koude Oorlog', in: Duco Hellema, Hilde Leiding (red.), *Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amersfoort 2004) 105-123, aldaar 122.

¹⁹ Robert J. Jackson, *Global politics in the 21st century* (Cambridge 2013) PFD e-book, hoofdstuk 3 (hierna hst) 223.

Het realisme, en dan voornamelijk de latere neorealistische stroming, hecht veel waarde aan de structuren van internationale macht. Het internationale systeem, bestaande uit bijvoorbeeld internationale organisaties en internationale regimes, is de belangrijkste factor om staten te beïnvloeden. Zonder deze machtsfactor focussen staten zich volledig op zichzelf en hun eigen machtspolitieke mogelijkheden.²⁰ Aan de andere kant van het spectrum vind Jackson het liberalisme. Deze theorie stelt dat niet alleen machtspolitieke afwegingen staten sturen, maar dat ideeën, waarden en cultuur inherente macht bezitten. Staten die met deze inslag kijken naar het internationale systeem zijn geneigd om zich coöperatiever op te stellen. Door middel van diplomatie, handel en supranationale organisaties kunnen de verschillende nationale staten in toom worden gehouden.²¹

Joris Voorhoeve vertaalt deze theorieën naar de Nederlandse situatie. Hij stelt dat Nederlandse buitenlandse politiek een aantal metamorfoses is doorgaan. Hierbij is vooral de laatste fase van belang. Voorhoeve stelt dat Nederland, na het mislukken van de neutraliteitspolitiek in de Tweede Wereldoorlog, een meer internationaal georiënteerde en idealistische invulling gaf aan zijn buitenlandse politiek. Hiervoor geeft hij drie redenen: Ten eerste was Nederland na de lange periode van neutraliteit onervaren op het internationale toneel. Ten tweede geloofde Nederland in het nut van pacifisme, voornamelijk voor de economische voordelen. Ten derde bestond er in Nederland een sterke legalistische traditie, die voorstond dat verdragen en internationale afspraken bindend waren.²²

Peter Baehr deelt de meeste conclusies van Voorhoeve. Hij plaatst echter wel een aantal kanttekeningen. Hierbij gaat hij voornamelijk in op de legalistische traditie die Voorhoeve aanneemt. Volgens Baehr zitten hier een aantal haken en ogen aan. Nederland krijgt de kritiek vaak langzaam te zijn met de ratificatie van verdragen. Daarnaast stelt hij dat het idealistische karakter ook met een korrel zout moet worden genomen. Nederlandse buitenlandse politiek verandert per conflict en heeft een sterk pragmatisch karakter. De idealen die voor het ene land, probleem of conflict gelden hoeven niet per definitie universeel te zijn.²³

Deze theoretische benaderingen zullen worden losgelaten op het onderwerp. Voor dat dit kan gebeuren is het belangrijk dat er structuur wordt aangebracht. Hiervoor zal er gebruik worden gemaakt van verschillende analyiseniveaus.

Robert J Jackson geeft in zijn boek *Global Politics in the 21st Century* een voorbeeld van verschillende analytische niveau's: het persoonlijke niveau, het perspectief van de staat en het internationale niveau. Het persoonlijke, ook wel individuele niveau, kijkt voornamelijk naar perceptie en keuzes. Op statelijk niveau wordt

²⁰ Jackson, PDF e-book, hst. 3, 233.

²¹ Ibidem, 244.

²² Joris Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles* (Leiden 1985), 49-50.

²³ Peter Baehr, *The role of human rights in foreign policy* (London 1996) 162-163.

er gekeken naar de overheid, belangengroepen en militaire instituties. Bij het internationale systeem kijkt men voornamelijk naar internationale organisaties, multinationals en internationale regimes.²⁴

Het is niet mogelijk om alle analyseniveaus te gebruiken. Hiervoor is niet alleen veel analytisch onderzoek, maar voornamelijk ook veel schrijfruimte nodig. In plaats van het individu, de staat en het internationale systeem, zal er alleen op het niveau van de staat naar het geheel worden gekeken. De keuze voor de staat komt niet uit de lucht vallen. Bij het inlezen en bronnenonderzoek bleek dat hier veel archiefmateriaal en historiografie over te vinden was. Andere uitgangspunten en analyseniveaus waren een mogelijkheid, maar het veelvoud aan materiaal vergemakkelijkt het onderzoek.

Er zal worden gekeken het beleid in Nederland gevormd, gestuurd of aangepast is. Dit zal, vanuit het analyseniveau van de staat, op drie verschillende manieren worden bekeken. Ten eerste zal er worden gekeken naar verschillende belangenorganisaties, solidariteit-en protestbewegingen. Ten tweede zal er worden gekeken naar de Partij van de Arbeid, een belangrijke politieke partij in die periode. Ten derde zal er worden gekeken naar de Nederlandse regering. Dit zal gebeuren aan de hand van stukken vanuit de Ministerraad.

1.5 Hypothese

Aan de hand van de besproken theorieën en de verschillende analyseniveaus kan de volgende hypothese worden opgesteld: politieke partijen, protest/solidariteitsbewegingen en de Nederlandse regering moesten scherpe afwegingen maken tussen liberale en realistische punten. Realistische veiligheidsdoelen zouden op het hoogste niveau van de Nederlandse besluitvorming, de Tweede Kamer en de Nederlandse regering, een doorslaggevende rol hebben gespeeld, vanwege de pragmatische instelling op het gebied van buitenlands beleid. Om het simpeler te formuleren: Mensenrechten, en schendingen daarvan, waren belangrijk, maar het aanpakken daarvan mocht het Nederlandse belang niet schaden. Deze hypothese zal worden uitgewerkt aan de hand van de volgende hoofdvraag: In hoeverre moest er een afweging worden gemaakt tussen idealistische en realistische punten en in hoeverre hebben Nederlandse anti-Griekenland bewegingen invloed gehad op dit proces?

1.6 Methodologie en structurering

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van een aantal deelvragen. Ten eerste zal er worden gekeken naar twee verschillende protestbewegingen, Comité Vrij Griekenland en Werkgroep Griekenland Nijmegen. Zij zijn exemplarisch voor het eerste analyseniveau. Aan het gevonden bronnenmateriaal zal een veelvoud van vragen worden gesteld: wilde men dit oplossen binnen de kaders van de NAVO of was het bondgenootschap juist onderdeel van het systeem? Daarnaast zal er worden gekeken of deze partijen onderdeel waren

²⁴ Robert J. Jackson, *Global Politics in the 21st Century* (Cambridge 2013), PDF e-book, 176.

van een grotere beweging, of dat het juist kleine lokale groepen waren? De grote van de groepering en de verspreiding van hun ideeën speelt mee in het meten van hun invloed.

De tweede deelvraag zal kijken naar het niveau van de Partij van de Arbeid. Welke afwegingen werden er gemaakt over de kwestie Griekenland en in hoeverre werden zij beïnvloed door kleinere protestbewegingen? Waarom maakten zij deze afweging, en welke argumenten werden hiervoor gebruikt? Om antwoord te kunnen krijgen op deze vragen zal er voornamelijk worden gekeken naar de Buitenland en NAVO-commissie van de Partij van de Arbeid. Hier werd, onder leiding van Max van der Stoep, gediscussieerd over de Griekenland crisis en welke maatregelen daar tegen getroffen moesten worden.

De derde deelvraag zal zich focussen op het niveau van de Nederlandse regering. Hoe werd er over het onderwerp gesproken binnen de ministerraad, welke afwegingen werden er gemaakt en op welke manier kwamen de bezwaren, opmerkingen en standpunten vanuit de vorige analyseniveaus terug in dit proces? Werden zij mee-of zelfs overgenomen of werden zij aan de kant geschoven? Om antwoord te kunnen geven op deze vragen zal er voornamelijk worden gekeken naar de notulen van de Ministerraad en debatten in de Tweede Kamer.

Primaire bronnen zullen de basis vormen van het onderzoek. Om antwoord te kunnen geven op de hierboven geformuleerde vragen, zal er voornamelijk worden gekeken naar correspondentie en notulen van vergaderingen. Deze gegevens verschaffen informatie over de discussies, overwegingen en standpunten van zowel de groepering als het individu. Doormiddel van deze informatie is het mogelijk om een breed beeld te schetsen van de situatie.

Eerste analyseniveau: Werkgroep Griekenland Nijmegen en Comité Vrij Griekenland

2.1 Inleiding

Naar aanleiding van verschillende misstanden in de wereld ontstonden er in de jaren 60 veel protestbewegingen. Het meest bekend zijn de protesten tegen de Vietnamoorlog, maar ook de problematiek in Zuid-Afrika, Biafra, Angola en Griekenland kregen veel aandacht.²⁵ Nederland bleef niet achter in deze ontwikkeling.

Centraal in dit hoofdstuk staan twee protestgroepen: Het Comité Vrij Griekenland en de Werkgroep Griekenland Nijmegen. Zij zijn om twee redenen gekozen: Ten eerste zijn de archieven van deze twee bewegingen goed bewaard gebleven. De archieven bestaan uit uitgebreide collecties van correspondenties, notulen en andere interessante informatie. Ten tweede blijken deze organisaties leidend te zijn in het (Nederlandse) ver-

²⁵ Peter Malcontent, *Op kruistocht in de Derde Wereld* (Hilversum 1998), 34.

zet tegen het kolonelsregime. Onderzoek naar de Documentatiecollectie Solidariteitsbewegingen Nederland laat zien dat deze twee groeperingen een prominente rol speelden. Een groot deel van het beeldmateriaal over de solidariteitsbewegingen voor Griekenland is afkomstig van deze twee bewegingen.²⁶ Er moet hier echter een slag om de arm worden genomen. Een overvloed aan bronmateriaal hoeft niet per definitie te betekenen dat het Comité Vrij Griekenland en de Werkgroep Griekenland Nijmegen ook daadwerkelijk leidend waren. Desalniettemin zal dit in dit onderzoek wel worden aangenomen, omdat ander bronmateriaal schaars is.

Om overzichtelijk te werk te kunnen gaan zullen de standpunten van de verschillende bewegingen eerst worden uitgewerkt. Vervolgens zal er worden gekeken naar hoe deze groepen zijn te plaatsen in het grotere geheel: hoe groot waren deze groepen in Nederland (bijvoorbeeld, hoeveel leden, lezers of aanhangers had een bepaalde groep) en in beperkten zij zich tot Nederland of waren er ook internationale ambities?

2.2 Standpunten

Bij het bekijken van de archiefgegevens valt het op dat de Nederlandse solidariteitsbewegingen grofweg zijn in te delen in twee groepen: Zij die via de NAVO druk wilden uitoefenen op het Griekse regime en zij die de verschillende totalitaire regimes binnen het bondgenootschap aangripen om zich verder van de NAVO te verwijderen. Dit zijn respectievelijk het Comité Vrij Griekenland en de Werkgroep Griekenland Nijmegen.

Ten eerste, het Comité Vrij Griekenland. Uit bestudering van het archief blijkt dat deze groep uitermate veel kennis had opgedaan over de situatie in Griekenland. Een voorbeeld hiervan is een brief van een aantal leden over de net gemaakte reis naar Griekenland, waarin een gedetailleerde beschrijving werd gegeven van het land na de staatsgreep. Daarbij werd zelfs aandacht geschonken aan de mening van de Griek op straat: 'Volgens de Grieken zit Amerika deels achter de staatsgreep. Wat de Russen doen met Hongarije, doen de Amerikanen met ons!'²⁷

Het Comité hield zich niet alleen bezig met onderzoek naar de Griekse bevolking. De vereniging had een aantal standpunten ten aanzien van het kolonelsregime in Griekenland. Vrijheid en democratie voor het Griekse volk stonden hierin centraal. In een brief van prominent lid van de beweging, Wim van der Linden, werden kort de standpunten ten aanzien van het Atlantische bondgenootschap besproken.

Ten eerste pleitte het Comité voor het sturen van een NAVO-delegatie naar Griekenland. Over het doel van de delegatie blijft de brief op de oppervlakte. Van der Linden ging er vanuit dat een afvaardiging van NAVO-prominenten veel druk kon uitoefenen op het regime.²⁸

²⁶ Documentatiecollectie Solidariteitsbewegingen Nederland, inventarisnummer 119-120, International Institute of Social History, Amsterdam.

²⁷ Collectie Comité Vrij Griekenland, Brief W.H. van der Linden 1968, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH00314), Amsterdam.

²⁸ Collectie Comité Vrij Griekenland, Brief W.H. van der Linden 1968, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH00314), Amsterdam.

Ten tweede pleitte het Comité Vrij Griekenland voor de uitstoting van Griekenland uit de NAVO. Om dit te bewerkstelligen moest er volgens van der Linden hevige druk worden uitgeoefend op de Minister van Buitenlandse Zaken. Een bevriend kamerlid, genaamd Wieringa, werd hiervoor gestrikt. Men besepte zich echter wel dat uitsluiting vrijwel onmogelijk is. Daarom moest in plaats van een verplichte uitsluiting misschien worden geprobeerd om Griekenland vrijwillig het Atlantische bondgenootschap te laten verlaten.²⁹

Aan de andere kant van het spectrum bevond zich de Werkgroep Griekenland Nijmegen. Aan de hand van de in-en-uitgaande correspondentie en de notulen uit de periode 1969-1970 is er gekeken naar de standpunten van deze groep. Daaruit blijkt dat de Werkgroep zich juist sterk afkeert van het bondgenootschap. De reden hiervoor moet worden gezocht in de ideologische hoek. Men pretendeert dat er een samenhang bestaat tussen de NAVO en het globale imperialisme. Dit geloof wordt in hun ogen bevestigd door het toelaten van dictatoriale regimes zoals Griekenland en Portugal.³⁰

Echt stevige standpunten op het gebied van de NAVO hadden ze daardoor ook niet. De werkgroep focuste zich voornamelijk op het bestrijden van misstanden binnen Griekenland. Om dit te bereiken, gingen ze de samenwerking aan met verschillende Griekse verzetsgroepen zoals de PAM en Righas Ferraios.³¹ De kritiek op de NAVO was dus meer van algemene aard.

2.3 Hoe groot waren deze bewegingen?

De standpunten van zowel het Comité Vrij Griekenland als Werkgroep Griekenland Nijmegen geven een interessante inzage in de wereld van de protestbewegingen. Zij laten zien dat er sprake was van een tweedeling in de aandacht voor de NAVO. Aan de ene kant wilde men het NAVO-lidmaatschap gebruiken om druk uit te oefenen op het regime in Griekenland. Aan de andere kant greep men het ondemocratisch bestuur in Griekenland aan om juist de banden met de militaire alliantie te verbreken.

Om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag is het belangrijk om sceptisch naar het bronmateriaal te kijken. De verschillende standpunten van de verschillende bewegingen schetsen een interessant plaatje, maar zijn vrijwel nietszeggend zonder context. In hoeverre waren deze bewegingen verspreid in Nederland.?

Aan de hand van het primaire bronmateriaal zijn een aantal conclusies mogelijk. Ten eerste laat de correspondentie van zowel Comité Vrij Griekenland als Werkgroep Griekenland Nijmegen zien dat de groeperingen erg internationaal georiënteerd waren. Het comité stond via de heer J.H. Smeets in contact met de inter-

²⁹ Ibidem.

³⁰ Archief Werkgroep Griekenland Nijmegen, Notulen 1969-1975, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH03056), Amsterdam.

³¹ Ibidem.

nationale commissie van juristen. Deze groep, bestaande uit juristen van over de hele wereld, hield zich actief bezig met mensenrechten en de situatie in Griekenland.³²

De Werkgroep Griekenland Nijmegen stond ook niet op zichzelf. Als studentenwerkgroep maakte zij deel uit van een collectief van werkgroepen verspreid over de grote Nederlandse studentensteden, Amsterdam, Utrecht en Groningen. Daarnaast maakten zij deel uit van de gezamenlijke Griekenland werkgroepen, die ook aanhang hadden in België. Daar bovenop stonden zij ook nog in contact met de verschillende verzetsgroepen in Griekenland.³³

Het opvallende aan al het bronmateriaal is de rol van J.H. Smeets. Hij was niet alleen de centrale spil in de werkzaamheden van het comité vrij Griekenland, maar onderhield ook contact met de Gezamenlijk werkgroepen.³⁴ ³⁵In verschillende korte brieven hield hij de werkgroepen op de hoogte van de problemen en discussie bij het comité en krijgt hij informatie over de verworvenheden van de werkgroep.

Aan de hand van de onderzochte bronnen valt dus te concluderen dat de Nederlandse solidariteitsbewegingen een internationaal karakter hadden. Zij onderhielden nauw contact met elkaar en waren ook internationaal betrokken. Dit alles zegt echter niks over de verspreiding van de door hen uitgedragen boodschap. Het feit dat er onderlinge informatie werd uitgewisseld, hoeft niet te betekenen dat hun standpunten ook wijdverspreid waren.

In de notulen van de Werkgroep Griekenland Nijmegen is een interessant verslag te vinden. Men bespreekt hier het aantal abonnees van het uitgebrachte bulletin over de stand van zaken in Griekenland. Zij constateerden dat er sprake was van een explosieve groei in het aantal lezers. Deze was uitgegroeid tot ruim 500. Ondanks dat de werkgroep zelf positief was over hun groeicijfers, moet er geconcludeerd worden dat de achterban erg klein was. Vijfhonderd lezers is een zeer beperkt aantal en is geenszins een indicatie dat de ideeën wijdverspreid waren. Deze conclusie wordt ondersteund door een tweede bron. In een memo, uitgebracht in 1974, bespreken zij de organisatie van de werkgroep. Die blijkt in de jaren geslonken te zijn naar slechts een kleine groep mensen. Daarnaast was toegang tot de groep beperkt, omdat zij eerst langs een strenge ballotage commissie moesten, die beoordeelde of zij wel geschikt waren om mee te mogen doen.³⁶

³² Collectie Comité Vrij Griekenland, Correspondentie 1967-1968, collectienummer (ARCH00314) International Institute of Social History, Amsterdam.

³³ Archief Werkgroep Griekenland Nijmegen, Notulen 1969-1975, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH03056), Amsterdam.

³⁴ Collectie Comité Vrij Griekenland, Correspondentie 1967-1968, collectienummer (ARCH00314) International Institute of Social History, Amsterdam.

³⁵ Archief Werkgroep Griekenland Nijmegen, Notulen 1969-1975, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH00314), Amsterdam.

³⁶ Ibidem.

2.4 Conclusie

De Nederlandse solidariteitsbewegingen, in dit geval Comité Vrij Griekenland en Werkgroep Griekenland Nijmegen, hielden er verschillende standpunten op na. Een deel maakte zich hard voor het uitsluiten van Griekenland uit de NAVO. Anderen keerden zich meer af van het bondgenootschap, en zagen het toelaten van de dictatuur van Griekenland binnen de NAVO als bewijs van het imperialistisch karakter van de Atlantische bondgenoten.

Er moet echter worden geconcludeerd dat op nationaal niveau deze groeperingen vrij marginaal waren. Het ledenaantal van bijvoorbeeld de Werkgroep Griekenland Nijmegen was klein, net zoals het aantal lezers. De correspondentie en samenwerking met zowel binnenlandse als buitenlandse gelijkgestemden wijst er wel op dat de protesten tegen de Griekse dictatuur een internationaal karakter hadden.

Dit laat echter een belangrijke vraag onbeantwoord: in hoeverre hadden deze groeperingen invloed op de discussies en besluitvorming binnen de Partij van de Arbeid? Deze vraag zal beantwoord worden in de volgende deelvraag. Aan de hand van het archief van de NAVO commissie van de PvdA zal er worden bekeken of deze stemmen gehoord werden en zo ja, of er ook daadwerkelijk naar geluisterd werd.

Tweede Analyse niveau: Partij van de Arbeid.

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is er gekeken naar het eerste analyse niveau. Hieruit bleek dat er sprake was van een brede protestbeweging tegen de mensenrechtenschendingen van het kolonelsregime in Griekenland. De rol van deze bewegingen moet echter niet overschat worden. Het aantal aanhangers was gering, ondanks dat de groeperingen verbonden waren aan internationale organisaties zoals de Internationale commissie van Juristen.

In het tweede hoofdstuk zal er worden gekeken naar het tweede analyseniveau. Hierbij draait het om de discussie binnen de Partij van de Arbeid, die ten tijde van de mensenrechten crisis in Griekenland een grote partij was binnen het Nederlandse politieke bestel. Ten eerste zal er worden gekeken naar de discussie binnen een belangrijke commissie van de partij: De NAVO/Oost-West verhoudingen commissie. Aan de hand daarvan zal er worden bekeken wat de standpunten waren van de partij. Ten tweede zal er een verband worden gelegd tussen de debatten binnen de PvdA en de Werkgroep Griekenland Nijmegen en het Comité Vrij Griekenland. Aan de hand hiervan zal er worden bekeken in hoeverre de standpunten van deze actoren overeen kwamen en of hier een duidelijke lijn in is te vinden.

3.2 Standpunten Partij van de Arbeid

Binnen de PvdA bestonden verschillende organen die zich bezig hielden met respectievelijk het buitenlandse beleid en het beleid aangaande de NAVO. Deze commissies vergaderden maandelijks en speelden tijdens hun overleg in op de veranderingen in het conflict vanuit de actualiteit. Spil in dit proces was Minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoel. De vergadering, van met name de NAVO-commissie, vonden veelal plaats in zijn kantoor. Daarnaast blijkt uit het archiefmateriaal dat hij intensieve correspondentie onderhield met de verschillende leden van de commissie, waarbij zij het beleid aangaande het Atlantisch Bondgenootschap uitvoerig bespraken.³⁷

Het is belangrijk om te benoemen dat de Partij van de Arbeid op verschillende punten kritiek uitte op de NAVO en de Nederlandse inbreng in het bondgenootschap. Frank Zuïdam laat in zijn boek zien dat er een lange traditie bestond van NAVO-criticasters. Vanaf 1967 werden er verschillende pogingen ondernomen om de NAVO en de Nederlandse verhouding tot de organisatie te hervormen. Een partijcommissie had uiteindelijk de hervormingsplannen gebundeld in een rapport, waarin er werd gepleit voor meer toenadering tot het Oostblok.³⁸

Alleen de kritiekpunten op het gebied van Grieken zijn op dit moment van belang. De kritiek op het lidmaatschap van Griekenland, maar ook andere dictatoriale regimes zoals Spanje en Portugal, had te maken met de bestuurlijke structuur van het land. De NAVO-commissie was van mening dat de NAVO moest bestaan uit een verbond van democratieën met dezelfde inslag. Er bestond geen ruimte voor totalitaire regimes.³⁹ Men was van mening dat de NAVO, door het toelaten van leden met dictatoriale regimes, zijn bestaansrecht had verloren.⁴⁰

Het probleem van Griekenland en de NAVO werd als complex bestempeld. Hierdoor liepen de debatten over de oplossingen voor dit probleem sterk uiteen. Er werd gesproken over het uitoefenen van diplomatieke druk, het uittreden van Griekenland en zelfs het uittreden van Nederland.^{41 42}

Max van der Stoel probeerde echter met een genuanceerd beeld naar het geheel te kijken. Hij was fel tegenstander van Nederlandse uittreding. Uittreding zou nadelige gevolgen hebben voor Nederland.

³⁷ Archief Partij van de Arbeid, Basisprogramma-commissie 1966-1970, Inventarisnummer 1297, International Institute of Social History, Amsterdam.

³⁸ Franciscus Zuïdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Amsterdam 2001), 185.

³⁹ Archief Partij van de Arbeid, Ontwerpnota Max van der Stoel en de NAVO commissie 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

⁴⁰ Archief van de Partij van de Arbeid, Congres 1967 voorstel 494 Den Haag, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Archief Partij van de Arbeid, Standpunten NAVO/Oost-West commissie Griekenland en de NATO 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

Niet alleen verliest een dergelijke positie-keuze uit het oog dat er argumenten zijn van zwaarder gewicht die voor voortzetting van het Nederlandse lidmaatschap pleiten (met name de overweging dat de spanningen in Europa ongetwijfeld zouden toenemen als gevolg van het uiteenvallen van de NAVO), maar bovendien is het duidelijk dat de strijd van de Grieken voor hun vrijheid op geen enkele wijze zou zijn gepest door een dergelijke stap.⁴³

Van der Stoel is dus van mening dat het bondgenootschap belangrijk is voor Nederland. Nederlandse militaire en politieke belangen waren niet gebaat bij uittreding. Hierdoor zou Nederland zijn inspraak en invloed verliezen.

3.3 Terugkoppeling

Bestudering van het archief van de NAVO/Oost-West verhouding commissie van de Partij van de Arbeid laat zowel overeenkomsten als verschillen zien met de twee eerder besproken protestbewegingen. Qua opvattingen liggen deze groepen dicht bij elkaar, alleen in de uitvoering verschillen zij van elkaar. Alle groepen zijn het erover eens dat de situatie in Griekenland niet moest voortduren. Zij zien de mensenrechtenschending als wezenlijk probleem, dat voor het Griekse volk zo snel mogelijk moet worden opgelost.

De oplossingen voor het conflict verschillen echter. Het Comité Vrij Griekenland pleit openlijk voor het uitstoten van Griekenland uit de NAVO.⁴⁴ Vanuit de Partij van de Arbeid klinkt een ander geluid. Het uitstoten van Griekenland heeft nadelige gevolgen voor het bondgenootschap en daardoor ook voor Nederland. Uittreding van Nederland zou dezelfde effecten hebben. Constante diplomatieke druk is daardoor de enige oplossing om te voorkomen dat de veiligheid van Nederland op het spel komt te staan.⁴⁵

Er is dus sprake van een verschuiving. Niet langer spelen puur idealistische mensenrechten argumenten een doorslaggevende rol. Vanuit de Partij van de Arbeid, met name door toedoen van Max van der Stoel, komt er een realistische kijk op het geheel. Veiligheidsafwegingen beginnen een belangrijkere rol te spelen. Aan de ene kant blijft men benadrukken dat mensenrechten gerespecteerd moeten blijven en dat het bondgenootschap moet blijven bestaan uit democratische regimes. Uittreding werd onwenselijk geacht, omdat het Nederland uiteindelijk meer verlies zou bezorgen.

3.4 Conclusie

De commissie NAVO/Oost-West verhouding keek met een andere bril naar de situatie in Griekenland. Zij waren van mening dat er geen plaats was voor despotische staten binnen het Atlantische samenwerkingsverband. Dit bracht echter wel een dilemma met zich mee. Op welke manier moest hier vanuit Nederland op

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Collectie Comité Vrij Griekenland, Brief W.H. van der Linden 1968, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH00314), Amsterdam.

⁴⁵ Archief Partij van de Arbeid, Standpunten NAVO/Oost-West commissie Griekenland en de NATO 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

worden gereageerd? De genuanceerde blik van Minister Max van der Stoel had uiteindelijk de overhand. Diplomatieke druk was het beste middel om met deze situatie om te gaan. Nederland had veel te verliezen wanneer de banden met de NAVO zouden verslechteren.

Het tweede niveau van analyse laat zien dat er sprake was van een kleine verschuiving. Realistische veiligheidsdoelen begonnen langzaam de boventoon te voeren. Hiermee is echter niet het volledige verhaal verteld. Het volgende hoofdstuk zal licht werpen op het derde analyse niveau: De Nederlandse regering. Aan de hand daarvan is het mogelijk om te beredeneren in hoeverre de protestgroepen en de Partij van de Arbeid van invloed zijn geweest op het uiteindelijke beleid.

Derde analyseniveau: Nederlandse Regering/Ministerraad.

4.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is het tweede analyse niveau aan bod gekomen. In tegenstelling tot de protestbewegingen, werd door de leden van de commissie NAVO/Oost-West de nadruk gelegd bij het belang van gelijkgestemde staten binnen het Atlantische verbond. De NAVO zou moeten bestaan uit een verbond van gelijkgestemde staten, met dezelfde democratische inslag. Voor dictaturen zou geen plek moeten zijn.⁴⁶

Max van der stoel, prominent lid van de Partij en de latere Minister van Buitenlandse Zaken, sprak zich meermaals uit over deze kwestie. Volgens hem moest er vooral gebruik worden gemaakt van diplomatieke druk. Het NAVO lidmaatschap was een belangrijk goed en de situatie in Griekenland zou deze relatie niet moeten verkwanselen.⁴⁷

Het derde hoofdstuk zal licht werpen op de laatste stap in dit proces: het debat in de Tweede Kamer en overleg binnen de Nederlandse Ministerraad. Aan de hand van primair bronmateriaal zal er worden gekeken naar de standpunten van de Nederlandse regering, voornamelijk gedreven vanuit het Ministerie van Buitenlandse zaken en de toenmalig Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns.

Ten eerste zal er worden gekeken naar het debat in de Tweede Kamer naar aanleiding van de motie van de heer van der Stoel. Hoe nam Minister Luns hier stelling? Hoe ging hij om met de kritische aanmerkingen van andere Kamerleden? Waarom koos de heer Luns voor zijn stellingname? Ten tweede zal er nog een stap dieper worden gegaan. Aan de hand van notulen van de Ministerraad zal er worden bekeken hoe er onder de Ministers over deze kwestie werd gedacht. Was men actief bezig met deze kwestie of werd er weinig aandacht aan besteed?

⁴⁶ Archief Partij van de Arbeid, Ontwerpnota Max van der Stoel en de NAVO commissie 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

⁴⁷ Archief Partij van de Arbeid, Standpunten NAVO/Oost-West commissie Griekenland en de NATO 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

4.2 Standpunten Tweede Kamer

In de inleiding van de scriptie werd er kort verwezen naar een specifiek motie in de Tweede Kamer. Kamerlid Max van der Stoel was van mening dat het kolonelsregime in Griekenland de mensenrechten schond. Hier moest, behoudens de verschillende internationale verdragen en regels, wat aan gedaan worden. Deze Kamermotie werd dezelfde dag nog behandeld tijdens een vergadering van de Tweede Kamer.⁴⁸ Hierin kwamen zowel de standpunten van van der Stoel als de beweegredenen van Minister van Buitenlandse zaken Joseph Luns aan bod. Aan de hand daarvan zullen de standpunten van de Nederlandse regering behandeld worden. Hierbij moet wel een slag om de arm worden genomen. Het is niet met zekerheid te zeggen of Minister Luns tijdens deze vergadering het achterste van zijn tong liet zien. Belangrijke kernpunten kunnen hierbij achterwege zijn gelaten. Om dit uit te kunnen sluiten, zal hierna nog dieper worden ingegaan op de standpunten die werden ingenomen tijdens verschillende Ministerraden. Deze aanname komt niet uit de lucht vallen. Max van der Stoel kaart in zijn betoog aan de Tweede Kamer al aan dat "de Minister toch nog wel een aantal vragen heeft opengelaten en omdat zijn verklaring waarschijnlijk niet de rijkdom aan informatie weergeeft waarover hij beschikt".⁴⁹

De motie van van der Stoel is een goede samenvatting van zijn opvattingen over het regime in Griekenland. Hij maakte zich, in het bijzonder, over drie punten ernstige zorgen. Ten eerste was hij van mening dat de gegeven reden voor de staatsgreep, een dreiging van een staatsgreep door communisten, niet werd gestaafd door bewijs. Ten tweede boog hij zich over de eventuele deelname van de NAVO aan de staatsgreep. Dit gerucht wilde hij direct uit de lucht halen. De NAVO zou op geen enkele wijze deel hebben gehad in de gebeurtenissen in Griekenland. Ten derde boog hij zich over de mensenrechtenschendingen in Griekenland. Hij maakte zich druk over het lot van de vele politieke gevangenen. Hij pleitte, zij het zonder echt in details te treden, voor een gezamenlijke Europese aanpak van deze wandaden.⁵⁰

Op het gebied van de NATO trad van der Stoel meer in details. Opschorting van het lidmaatschap van de Grieken was niet aan de orde. Hij wees op een andere mogelijkheid om Griekenland, via de NAVO, onder druk te zetten.

Ik meen, dat wanneer de verhoudingen geen keer ten goede nemen, er voor Nederland en de Nederlandse regering alle reden voor is, in het N.A.T.O.-overleg met de N.A.T.O.-bondgenoten voor te stellen, om tot opschorting van deze defensiehulp over te gaan.⁵¹

Van der Stoel was niet de enige die opriep tot aanpak van het Griekse regime. Verschillende Kamerleden, waaronder Henk Hoekstra van het CPN, Corstiaan Bos van het C.H.U. en Cees Berkhouwer van de VVD,

⁴⁸ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal* (hierna: *HTK*) 10 mei 1967, 163.

⁴⁹ *HTK* 10 mei 1967, 163.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, 164.

spraken zich uit.^{52 53} Het opvallende is dat met name de Pacifistische Socialistische Partij (voortaan afgekort met PSP) veel radicaler stelling nam dan andere socialistische partijen, waaronder specifiek de Partij van de Arbeid. Fred van der Spek, parlementariër voor de PSP, stelde nadrukkelijk dat de NAVO door de gebeurtenissen in Griekenland groot gezichtsverlies leed. Het bondgenootschap, als verdediger van democratie en vrijheid, was zijn geloofwaardigheid verloren doordat een tweede militaire dictatuur, na Portugal, deel uitmaakte van het verbond.⁵⁴

De reactie vanuit de regering, uitgebracht door Minister Luns van Buitenlandse Zaken, bleef op de vlakte. Luns beantwoordde de vragen van van der Stoep en andere parlementariërs, maar liet zich daarbij niet uitlokken tot concrete uitspraken. Op de vraag of defensiehulp moet worden opgeschort, antwoordde Luns ontwijkend:

Wat betreft de wapens van de NAVO acht ik het niet onmogelijk dat sommige regimes zijn uitgerust met door de NAVO geleverde wapens. Men kan de NAVO werkelijk geen verwijt maken, wanneer deze nationaal worden misbruikt, zoals in dit geval het geval schijnt te zijn.⁵⁵

Daarnaast wees de Minister op de verplichtingen aan de NAVO, waar Nederland zich aan diende te houden. De Nederlandse staat had via de NAVO een lopende afspraak om defensiehulp te verlenen. Een saillant detail was dat Nederland, door allerlei uiteenlopende redenen, dat nog niet gehad had. Luns was van mening dat Nederland niet het leidende land kon zijn in de opschorting van de defensiehulp, omdat Nederland zich niet aan de gemaakte afspraken hield.⁵⁶

Op het gebied van schorsing, opschorting of andere maatregelen omtrent het lidmaatschap van Griekenland in diverse internationale organisaties, antwoordde Luns wederom ontwijkend. Maatregelen tegen Griekenland moesten volgens Ministers Luns het resultaat zijn van een gemeenschappelijke actie van meerdere lidstaten. Alleen handelen had volgens de Minister vrijwel geen zin.⁵⁷

4.3 Standpunten Ministerraad

Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns liet niet veel los tijdens het Kamerdebat. Naast wat algemene opmerkingen over de verplichtingen van de Nederlandse staat en een oproep tot gemeenschappelijke acties,

⁵² *HTK* 10 mei 1967, 162-166

⁵³ Respectievelijk de Communistische Partij van Nederland, Christelijke Historische Unie en Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.

⁵⁴ *HTK* 10 mei 1967, 172.

⁵⁵ *Ibidem*, 174.

⁵⁶ *Ibidem*, 175.

⁵⁷ *Ibidem*.

liet hij de rest van de Kamer in het ongewisse. De staatsgreep in Griekenland zorgde echter wel voor een reactie vanuit de Nederlandse regering. Tijdens de Ministerraad van 28 april 1967 liet Minister Luns weten dat hij de diplomatieke betrekkingen liet bekoelen. Hij gaf de ambassadeur in Athene de opdracht "eventuele vragen van de nieuwe Griekse regering nog niet te beantwoorden en zijn contacten met het Griekse ministerie van buitenlandse zaken voorhand zoveel mogelijk te beperken".⁵⁸ Daarnaast werden mensenrechtenschendingen scherp in de gaten gehouden. Het eventuele proces tegen de politicus Manoulis Glezoa zou volgens Luns gevaarlijke repercussies kunnen hebben.⁵⁹

Een aantal weken later liet Luns een totaal ander beeld zien. De notulen van de ministerraad op 10 mei 1967 maken dit gegeven nog duidelijker. Daaruit bleek dat Minister Luns al eerder op de hoogte was gebracht van het misgenoegen van Max van der Stoel, de Kamerfractie van de Partij van de Arbeid en andere politieke partijen. Hij was op de hoogte van het aankomende debat, maar stelde dat hij daar geen behoefte aan had. Desalniettemin was hij bereid om de vragen van de verschillende Kamerleden te beantwoorden.⁶⁰

De motie van van der Stoel werd uitgebreider besproken in de vergadering. De motie, waarbij werd aangedrongen op een gemeenschappelijke actie van de verschillende verdragspartners, leek Luns niet tot concrete actie te dwingen. Tijdens de vergadering meldde hij dan ook dat hij het op het moment niet zinvol achtte, maar dat er in de toekomst kon worden bekeken of men alsnog stappen moest ondernemen.⁶¹

De gevaarlijke repercussies, waar Luns op 28 april nog mee had gedreigd, waren na een aantal maanden al sterk afgezwakt. In een latere ministerraadsvergadering bleek dat het onderscheid tussen communistische en andere politieke gevangenen in Griekenland lastig te maken was. Luns kiest ervoor om zijn punt niet door te drukken en daardoor niet over te gaan tot verdere acties. Hiermee haalt hij zijn eerder gemaakte dreiging, dat er zware repercussies zouden volgen voor het vervolgen van politieke gevangenen, onmiddellijk onderuit.⁶²

4.4 Terugkoppeling

Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns liet een totaal andere geluid horen dan Kamerlid Max van der Stoel en de verschillende solidariteitsbewegingen. Het opvallende was dat hij zich, zowel in het Kamerdebat, als binnen de ministerraad, niet direct uitsprak over de kwestie. Hij hield zich met zijn opmerkingen op de

⁵⁸ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummer toegang 2.02.05.02., inventarisnummer 844-845, 1967.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

vlakke. Daarnaast is het op z'n minst opvallend te noemen dat zelfs op het gebied van politieke gevangenen, eerst een heikel punt voor de Minister, hij in de loop der maanden van standpunt veranderd.⁶³

Deze constatering past binnen de al eerder genoemde verschuiving. Waar de verschillende belangengroepen nog vanuit een sterk idealistisch standpunt redeneerden, koos kamerlid Max van der Stoel al voor een gematigde lijn. Bescherming van de mensenrechten waren belangrijk, zij mochten de internationale verhoudingen van Nederland niet schaden. Luns lijkt deze lijn ook aan te houden en zelfs verder door te trekken. Hij legde de focus op gemeenschappelijk ingrijpen en collectieve actie. Nederland zou niet op eigen houtje moeten acteren in dit conflict. Het ingrijpen en oplossen van het conflict in Griekenland moest het resultaat zijn van collectieve actie, waarover meerde lidstaten het eens waren.

Aan de hand van het Kamerdebat valt ook te concluderen dat de invloed van de Partij van de Arbeid gering was. De motie van PvdA Kamerlid Max van der Stoel werd weliswaar aangenomen, maar verdere acties bleven uit. Vooral de Minister hield zich erg op de vlakke en liet tijdens een vergadering van de ministerraad al weten dat hij eigenlijk geen behoefte had aan het debat.

Dit kan worden gebruikt als verklaring voor Luns zijn beperkte inbreng in het debat. Door geen boutespraken te doen, zich nergens aan verbond. Hij keek hiermee in weze de kat uit de boom: eerst afwachten wat er op collectief niveau werd besloten, voordat wij besluiten wat wij gaan doen. Een meer radicale lijn kon in potentie schadelijk zijn voor de Nederlandse buitenlandse betrekkingen.

3.5 Conclusie

De staatsgreep in Griekenland was ook op het hoogste bestuurlijke niveau van Nederland een belangrijk onderwerp. In de Tweede Kamer werd hier uitvoerig over gedebatteerd en ook de ministers lieten het onderwerp in hun wekelijkse ministerraad niet onbesproken. De uitkomsten van deze vergaderingen en debatten was echter vrij karig. De Minister bleef op de oppervlakte en liet zich zowel in de Kamer als binnen de Ministerraad vrijwel niet uit over het onderwerp.

De verschuiving van idealistische naar realistische veiligheidsdoelen zet zich binnen het derde analyseniveau verder door. Minister Luns laat heel duidelijk blijken dat hij alleen wil handelen wanneer dit valt binnen collectieve actie. Nederland zou niet op eigen houtje binnen dit conflict moeten handelen.

Conclusie

In de inleiding werd de volgende hoofdvraag gesteld: In hoeverre moest er een afweging worden gemaakt tussen idealistische en realistische punten en in hoeverre hebben Nederlandse anti-Griekenland bewegingen invloed gehad op dit proces? Aan de hand van verschillende theoretische analyseniveaus is er geprobeerd een antwoord te geven op deze vraag. In de conclusie zullen de bevindingen van de drie analyseniveaus aan

⁶³ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummer toegang 2.02.05.02., inventarisnummer 844-845, 1967.

de theorie en historiografie worden gekoppeld. Op deze manier is het mogelijk om een antwoord te geven op de hierboven gestelde hoofdvraag.

Er is gekeken naar drie verschillende niveaus waarin men zich bezig hield met het conflict: De solidariteit/protestgroeperingen, de besprekingen binnen de Partij van de Arbeid, waarbij specifiek werd gekeken naar de rol van partij-prominent Max van der stoel, en de debatten en vergaderingen binnen de Tweede Kamer en de Ministerraad. Deze verschillende niveaus laten een interessante verschuivingen op het gebied van opvattingen over het conflict zien.

De protestgroepen, Comité Vrij Griekenland en Werkgroep Griekenland Nijmegen, stelden zich idealistisch op. Zij pleitte aan de ene kant voor uitstoting van Griekenland uit het Atlantisch Bondgenootschap en aan de andere kant zou het toelaten van dictaturen binnen de NAVO bewijs moeten zijn dat het bondgenootschap een imperialistische doel nastreefde. Daardoor zou Nederland zelf moeten uittreden. De idealistische lijn had echter een kleine aanhang. Het ledenaantal en aanhangers van deze groeperingen was beperkt.

De idealistische lijn had echter wel zijn uitwerking op het tweede niveau van analyse. Binnen de NAVO/Oost-west-commissie, een belangrijke werkgroep van de Partij van de Arbeid, deelde men het standpunt over het toelaten van dictaturen binnen de NAVO. Het bondgenootschap moest primair bestaan uit democratieën, omdat die vanuit dezelfde inslag konden samenwerken. Totalitaire staten zorgden ervoor dat het bestaansrecht van het bondgenootschap in gevaar kwam. Binnen de PvdA was er echter sprake van een nuancerende factor, die zorgde voor een verschuiving richting een meer realistisch perspectief. Max van der Stoel betoogde dat uittreding uit de NAVO grote negatieve gevolgen zou hebben voor Nederland. Mensenrechten en verzet tegen totalitair geregeerde landen waren een belangrijk doel, maar de belangen van Nederland moesten centraal blijven staan.

Deze verschuiving blijkt zich door te zetten in het derde analyseniveau. Minister Luns hield zich op dit onderwerp op de vlakte. Hij pleitte voor collectieve actie en gemeenschappelijke samenwerking. Nederland moest samen met andere lidstaten actie ondernemen. De pragmatische lijn zou uiteindelijk de overhand hebben.

Er was dus sprake van een verschuiving. Op het laagste niveau van besluitvorming, de protest/solidariteitsbewegingen had men een sterk idealistisch perspectief. Naarmate men steeds hoger op de besluitvormingsladder kwam blijkt men toch pragmatischer naar het geheel te kijken.

Met deze bevindingen in het achterhoofd kan er een antwoord worden geformuleerd op de in de inleiding gestelde hoofdvraag. Zowel realistische als liberale afwegingen speelden een belangrijke rol. Op verschuivende niveau's boog zich men over het vraagstuk. Uiteindelijk zouden de pragmatisten de overhand hebben. De Nederlandse regering zou zich niet direct mengen in het conflict.

De protestbewegingen en politieke partijen hadden geen tot weinig invloed op het uiteindelijke beleid. De idealistische lijn van het Comité Vrij Griekenland en de Werkgroep Griekenland Nijmegen werd volledig aan

de kant geschoven. De kritiekpunten vanuit de PvdA, geponeerd door Max van der Stoep, werden wel door de Minister behandeld. Uit onderzoek naar de ministerraadsvergadering bleek echter dat Minister Luns hier vrij weinig waarde aan hechtte en dat hij liever niet had meegedaan aan het debat. Uiteindelijk koos Nederland voor een sterk pragmatische lijn, waarbij zij liever afwachtte op wat de bondgenoten wilden dan zich zelf direct met het conflict te bemoeien en scherp stelling te nemen.

De uitkomst past binnen het historiografische en theoretische debat. Frank Zuijdam constateert in zijn boek dat binnen de Partij van de Arbeid een verschuiving had plaatsgevonden. Niet langer werd er met een idealistische bril naar het geheel gekeken. De middenpositie die Nederland moest innemen, waarbij Nederland sociaal-democratische waarden combineerde met een realistische kijk op het militaire beleid, werd uiteindelijk uitgevoerd door een Minister die niet eens deel uitmaakte van de Partij van de Arbeid.⁶⁴

Zowel Malcontent als Baudet stelden al eerder dat mensenrechten niet het leidende uitgangspunt voor het Nederlandse politiek bestuur waren. Malcontent was van mening dat het Nederlandse belang altijd de bovenaan voerde en Baudet kaartte aan dat pragmatische overwegingen het vaak wonnen van hoge idealen.^{65 66}

De bevindingen van dit onderzoek zorgen echter voor meer vragen. Hoe werd hier op het niveau van de NAVO naar gekeken? Hoe pakte minister Luns andere soortgelijke conflicten aan? Kan Nederland überhaupt als gidsland op het gebied van Mensenrechten worden gezien of moet dit worden afgedaan als een mythe? Had Nederland überhaupt de mogelijkheid om zich eigenhandig te mengen in het conflict of volgde men de lijn van de Verenigde Staten? Deze vragen blijven onbeantwoord in dit onderzoek. Door toevoegingen van een of meerdere analyseniveaus is eventueel een antwoord mogelijk. Hier ligt dan ook de mogelijkheid tot verder onderzoek.

Daarnaast is een heroverweging van de 'Nederland als gidsland' mythe een potentieel onderwerp voor verder onderzoek. Deze casus toont aan dat Nederland bescherming van mensenrechten niet als hoogste doel nastreefde. Daarvoor was de aanpak vanuit Nederland te afwachtend. Ten tweede moet aan de hand van het bronmateriaal worden gesteld dat het Nederlandse belang voor veel politici leidend was. Mensenrechten waren belangrijk, maar stonden uiteindelijk op de tweede plaats.

⁶⁴ Franciscus Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Amsterdam 2001), 6-8.

⁶⁵ Peter Malcontent, 'Nederland en de mensenrechten', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 128-155, aldaar 150.

⁶⁶ Floribert Baudet, 'Soevereiniteit en humanitaire interventie. Theorie en praktijk in de Koude Oorlog', in: Duco Hellema, Hilde Leiding (red.), *Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amersfoort 2004) 105-123, aldaar 122.

Literatuurlijst

Primaire bronnen:

Archief Staten-Generaal (digitaal), 1967-1968, kamerstuknummer 9122, ondernummer 1, Motie 10 mei 1967, Tweede Kamer lid Max van der Stoel.

Archief Documentatie Solidariteitsbewegingen Nederland, 119-120, International Institute of Sociale History.

Collectie Comité Vrij Griekenland, Brief W.H. van der Linden 1968, International Institute of Social History, Amsterdam.

Archief Werkgroep Griekenland Nijmegen, Notulen 1969-1975, International Institute of Social History, collectienummer (ARCH03056), Amsterdam.

Collectie Comité Vrij Griekenland, Correspondentie 1967-1968, collectienummer (ARCH00314) International Institute of Social History, Amsterdam.

Archief Partij van de Arbeid, Basisprogammaacomissie 1966-1970, Inventarisnummer 1297, International Institute of Social History, Amsterdam.

Archief Partij van de Arbeid, Ontwerpnota Max van der Stoel en de NAVO commissie 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

Archief van de Partij van de Arbeid, Congres 1967 voorstel 494 Den HAAG, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

Archief Partij van de Arbeid, Standpunten NAVO/Oost-West commissie Griekenland en de NATO 1968, Inventarisnummer 1390, International Institute of Social History, Amsterdam.

Verslag van de handelingen der Tweede Kamer der Staten Generaal, 10 Mei 1967.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummer toegang 2.02.05.02., inventarisnummer 844-845, 1967.

Secundaire bronnen:

Malcontent, Peter, 'Nederland en de mensenrechten', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Segers (red.), *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015).

Woodhouse, Christopher M, *The rise and fall of the Greek colonels* (London 1985).

Effie G.H. Pedaliu, 'Human Rights and International Security: The international community and the Greek dictators', *The international history review* 38 issue 5

Franciscus Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Amsterdam 2001),

J.H. van der Linden, *Max van der stoel en de mensenrechten. Een onderzoek naar de stellingname van Max van der Stoel ten aanzien van Griekenland, Portugal en Oost-Europa* (Utrecht 1996)

Floribert Baudet, 'Soevereiniteit en humanitaire interventie. Theorie en praktijk in de Koude Oorlog', in: Duco Hellema, Hilde Leiding (red.), *Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amersfoort 2004)

Robert J. Jackson, *Global politics in the 21st century* (Cambridge 2013)

Joris Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles* (Leiden 1985)

Peter Baehr, *The role of human rights in foreign policy* (London 1996)

Peter Malcontent, *Op kruistocht in de Derde Wereld* (Hilversum 1998)